

<sup>7</sup> Емеева Н. Р. Уголовная ответственность за преступления против правосудия, совершаемые судьями и должностными лицами правоохранительных органов: Дисс. ... канд. юрид. наук. – Казань, 2005. – 210 с. – С. 39.

<sup>8</sup> Уголовное право Российской Федерации. Особенная часть: Учебник / Под ред. проф. Б. В. Здравомыслова. – Изд. 2-е. – М.: Юрист, 2000. – С. 429.

<sup>9</sup> Емеева Н. Р. Уголовная ответственность за преступления против правосудия, совершаемые судьями и должностными лицами правоохранительных органов: Дисс. ... канд. юрид. наук. – Казань, 2005. – 210 с. – С. 40.

<sup>10</sup> Емеева Н. Р. Уголовная ответственность за преступления против правосудия, совершаемые судьями и должностными лицами правоохранительных органов: Дисс. ... канд. юрид. наук. – Казань, 2005. – 210 с. – С. 25.

<sup>11</sup> Преступления против правосудия / Под ред. А.В. Галаховой. – М.: Норма, 2005. – С. 22. – 416 с.

<sup>12</sup> Власов И. С., Тяжкова И. М. Ответственность за преступления против правосудия. – М., 1968. – 136 с. – С. 5.; Рауковская Ш. С. Преступления против правосудия. – М., 1978. – С. 4.

<sup>13</sup> Бажанов М. И. Уголовно-правовая охрана советского правосудия. – Х.: Юр. ин-т, 1986. ? С. 11; Власов И. С., Тяжков И. М. Ответственность за преступления против правосудия. – М.: Юрид. лит., 1968. – 136 с. ? С. 40–42.

<sup>14</sup> Черных И. М. Преступления против социалистического правосудия: Автореф. дисс. ... канд. юрид. наук. – М., 1962. – С. 8. – 22 с.

<sup>15</sup> Агузаров Т. К. Преступные посягательства на независимость и неприкосновенность судей. – М.: Проспект, 2004. – 125 с. – С. 14.

#### Резюме

У статті розглянуто проблеми визначення поняття родового об'єкта злочинів, відповідальність за які передбачено у розділі XVIII «Злочини проти правосуддя» Кримінального кодексу України. Зокрема, проаналізовано визначення понять «правосуддя» та «родовий об'єкт злочинів проти правосуддя». Для уникнення суперечностей пропонується розділ XVIII «Злочини проти правосуддя» назвати «Злочини проти правосуддя та порядку діяльності, що сприяє його здійсненню».

**Ключові слова:** правосуддя, злочини проти правосуддя, родовий об'єкт злочину, судові органи, правоохоронні органи, діяльність, що сприяє здійсненню правосуддя.

#### Резюме

В статье рассматриваются проблемы определения понятия родового объекта преступлений, ответственность за которые предусмотрена в разделе XVIII «Преступления против правосудия» Уголовного кодекса Украины. В частности, анализируются определения понятий «правосудие» и «родовой объект преступлений против правосудия». Во избежание противоречий предлагается раздел XVIII «Преступления против правосудия» назвать «Преступления против правосудия и порядка деятельности, которая способствует его осуществлению».

**Ключевые слова:** правосудие, преступления против правосудия, родовый объект преступления, судебные органы, правоохранительные органы, деятельность, которая способствует осуществлению правосудия.

#### Summary

The article is dedicated to the problems of definition of the notion of a gender object of the crimes, responsibility for which is stipulated in the chapter XVIII of the Criminal Code of Ukraine «Crimes against justice». In particular, definitions of «justice» and «gender object of the crimes against justice» are analyzed. For the purpose to avoid discrepancies it is proposed to denominate the chapter «Crimes against justice» as «Crimes against justice and the order of activity that contributes to its implementation».

**Key words:** justice, crimes against justice, gender object of the crime, judicial bodies, law-enforcement bodies, activity that contributes to implementation of justice.

Отримано 20.12.2011

**К. М. ДАНЧЕНКО**

*Катерина Михайлівна Данченко, викладач  
Львівського державного університету внутрішніх  
справ*

## ПРОБЛЕМА ВИНИ І ПИТАННЯ ДОЦІЛЬНОСТІ В КРИМІНАЛЬНО-ПРАВОВІЙ ПОЛІТИЦІ

Чітке уявлення про вини як один із елементів будь-якого злочинного діяння, здавалося б, вже сформовано в теорії кримінального права, але й нині вчені не можуть дійти згоди щодо правильності тлумачення цього поняття. Серед наукових досліджень з даної проблеми особливо виділяються праці М. В. Бавсуна, А. Ф. Зелінського, Н. С. Таганцева, В. А. Нерсесяна<sup>1</sup>, які виділяють в якості вини психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно-небезпечного діяння. Такий підхід покладено в основу чинного Кримінального кодексу не лише України, а й країн СНД, відповідно до якого вина розглядається як психічне ставлення особи до скоєного чи скоюваного нею злочину. Залежно від інтелектуального та вольового змісту психічне став-

лення особи до вчинюваного нею діяння закон поділяє вину на умисну і необережну (ст. 8, 9 Кримінального кодексу України). Це дає підстави розглядати вину як основу юридичної відповідальності особи.

Проте проблема кримінальної відповідальності за злочин, скоєний з необережною формою вини і психічне ставлення особи до вчиненого суспільно небезпечного діяння; усвідомлення протиправності й суспільної шкідливості наслідків, які наступають в результаті їх вчинення, та взаємозв'язок між ними до сьогодні викликають суперечливе ставлення як з боку науковців, так і в практичній діяльності правоохоронних органів.

Необережна форма вини, а особливо – злочинна недбалість, є суперечливою з позиції усвідомлення особою вчинюваних нею дій, що в свою чергу стоїть в основі психологічної теорії вини. Для визначення характеру і ступеня вини вирішальне значення має наявність або відсутність в особі усвідомлення можливості настання суспільно небезпечних наслідків.

Формуючи визначення злочинної необережності, законодавець в ст. 25 КК України поділяє необережність на злочинну самовпевненість та недбалість. Зокрема, ч. 3 ст. 25 КК України вказує: «Необережність є злочинною недбалістю, якщо особа не передбачала можливості настання суспільно небезпечних наслідків свого діяння, хоча повинна була і могла їх передбачити»<sup>2</sup>. Таким чином, законодавцем прямо надається можливість притягнення до кримінальної відповідальності осіб, які на момент вчинення злочину не передбачили, а відповідно і не усвідомлювали можливості заподіяння шкоди суспільним інтересам. Разом з тим, з огляду на відсутність свідомо-вольового моменту в діях особи, ми не можемо говорити про вину, і як наслідок, про відповідальність за наслідки, які настали.

Правда, О. С. Іоффе вважає, що в сучасному праві «стимулювати необхідну турботу можуть такі санкції, застосування яких не зумовлено виною порушника»<sup>3</sup>. Виходячи з того, що суттю покарання є створення прецедента, який би виступав прикладом для інших задля стимулювання суспільства до відповідної поведінки, то притягнення до кримінальної відповідальності і призначення покарання у випадку вчинення суспільно небезпечного діяння (дії або бездіяльності) з необережності законодавцю варто розглядати скоріше з точки зору доцільності.

В цьому плані заслуговує на увагу думка, висловлена Н. С. Таганцевим, котрий вважав, що у випадку злочинної недбалості підставою притягнення до кримінальної відповідальності особи служить те, що особа, яка перебуває в умовах, котрі дозволяли їй скористатися психічними засобами, що впливають на визначення діяльності, не використала такої можливості. Саме йдучи таким шляхом законодавець діє, виходячи з точки зору доцільності, не залишаючи безкарним вчинений злочин.

Проте, офіційного закріплення в правових документах категорія доцільності не отримала. У філософській науці доцільність визначається як відповідність явищу чи якомусь відносно завершеному процесу, матеріальна або ідеальна модель якого виступає як ціль<sup>4</sup>. Доцільність відповідає цілі, наміру, бажанню<sup>5</sup>.

Із наведених вище визначень випливає, що доцільність тісно пов'язана з такою категорією, як ціль. Отже, доцільність можна розглядати як дію за цілями, розумність дій, де ціль є основним змістом доцільності. Т. А. Казакевич зв'язує ціль зі здатністю людини передбачити майбутнє і конкретні результати своєї діяльності. Попри це, ціль виражає не лише те, що станеться в майбутньому, а й вказує, до чого необхідно прагнути, що необхідно зробити, які засоби застосувати, щоб здійснити те бажане майбутнє<sup>6</sup>. А. В. Борзенко зазначає, що ціль є завжди передбаченням майбутнього, «майбутнє в сьогодні»<sup>7</sup>.

Таким чином, діяльність людини, спрямована на досягнення певного результату, є завжди усвідомленою, а передбачуваний результат – вже наперед запланованим і очікуваним. Тобто те, що ми отримуємо в кінці як результат (закінчена дія), відповідає тому, що було відомо раніше. Будучи суб'єктивною за своїм характером, ціль постійно прагне до об'єктивності і певного матеріального вираження. І з огляду на це, ми можемо говорити про ціль як про щось завершене, як «те, заради чого», як свого роду ідеальний образ предмета необхідності.

Як бачимо, в структурі філософського уявлення про доцільність лежить друга її категорія – ціль, яка в свою чергу є передбачуваним людиною результатом своєї діяльності.

У психології ціль як структурний елемент доцільності розглядається через призму мотивації людської поведінки, їх потреб та бажань, а тому вона фіксує такий стан дійсності, який є бажаним, але якого в дійсності ще не існує<sup>8</sup>.

Ціль – це дискурсивно-усвідомлено-осмислена модель, так званий образ очікуваного, передбачуваного результату, на досягнення якого спроектована поведінкова дія суб'єкта, його діяльність: активність, проекція його чуттєво-мотиваційних моделей<sup>9</sup>. Поряд з цим, Б. Ф. Ломов розглядає ціль як ідеальне уявлення кінцевого результату діяльності, ціль як образ (в широкому значенні слова) виступає тим бажаним, що передбачає її призначення<sup>10</sup>.

Отже, категорії ціль і доцільність, які беруть свій початок в філософії завдяки використанню таких категорій, як: інтерес, необхідність, мотив, ціль набувають у психології більш широкого значення.

Для більш чіткого розуміння значення доцільності в праві необхідно сформулювати його визначення, яке не тільки б відповідало потребам і основним принципам права, а й не суперечило вже існуючим визначенням доцільності в філософії і психології. У теорії права доцільність визначається як «врахування конкретних умов застосування того чи іншого нормативно-правового акта, врахування специфіки утвореної ситуації в момент винесення рішення, вибір найбільш оптимального варіанту реалізації правових вимог у тих чи інших конкретних ситуаціях»<sup>11</sup>. На думку В. С. Афанасьевої, під доцільністю слід розуміти «необхідність вибору в рамках закону найбільш оптимальних варіантів здійснення правотворчої і правозастосовчої діяльності (поведінки), які відповідають цілям і завданням суспільства»<sup>12</sup>. У праві доцільність – це те, що

відповідає конкретним умовам, обставинам, без врахування яких норма не досягне поставленої цілі, яка була закладена в неї від початку. Тобто відповідність нормативного документу доцільності в свою чергу означає відповідність загальному духу, ідеї закону. Слід відзначити, що в кримінально-правовій політиці доцільність як категорія права в залежності від розвитку кримінального права тлумачилась по-різному і мала неоднозначну оцінку. В умовах демократизації та гуманізації права визріла необхідність виділення в теорії кримінального права поняття доцільності. Так, попри відсутність в чинному Кримінальному кодексі України принципу доцільності, більшість його положень сформульовані таким чином, що їх застосування не можливе без елементів тлумачення, в основі якого, як правило, лежить доцільність.

В основі доцільності, в її кримінально-правовому розумінні повинна лежати відповідність принципам як загальноправового, так і галузевого напрямку. Як зазначає М. В. Бавсун, «це завжди підконтрольне, але в той же час розумне застосування положень кримінального закону, де засоби, які в ньому передбачені, завжди повинні відповідати тим цілям, які ставляться законодавцем безпосередньо перед самим кримінальним законом»<sup>13</sup>. Таким чином, в основі кримінально-правової доцільності повинен лежати розумний початок і найбільш раціональний підхід при застосуванні окремих його норм і положень.

Необхідно зазначити, що доцільність в кримінальному праві, на відміну від інших галузей права, має особливе значення. Це пояснюється наступними причинами. По-перше, застосування кримінального закону пов'язано з більшим обмеженням прав і свобод осіб, які вчинили злочин, ніж в цивільному чи адміністративному праві. По-друге, підвищеною соціальною небезпечністю діяння, відповідальність за скоєння якого передбачається кримінальним законодавством. У зв'язку з цим використання доцільності повинно відповідати певним критеріям, до яких потрібно віднести наступні: законність, обґрунтованість, застосування доцільності тільки у встановлених законодавцем рамках, а також її відповідність цілям та завданням, які передбачені чинним Кримінальним кодексом України.

Тому, при реалізації інституту вини і кримінальної відповідальності, правоохоронні органи повинні діяти не тільки відповідно до букви закону, а відповідно до загального духу кримінального законодавства, а це, в свою чергу, тягне за собою більш широке його тлумачення, яке відповідає б потребам практики.

Проведений нами аналіз показує, що в основі доцільності, в її кримінально-правовому розумінні повинна лежати відповідність принципам як загальноправового, так і галузевого напрямку. Тому законодавець при визначенні інституту вини повинен спиратися не лише на його офіційне тлумачення, а й на вже існуючу практику і вибрати найбільш оптимальний та доцільний шлях для вирішення проблеми. Разом з тим, слід враховувати те, що безмежне його використання може призвести до значних порушень основних прав і свобод людини і громадянина та безконтрольного свавілля як з боку правоохоронних органів, так і правотворчих органів держави.

<sup>1</sup> Бавсун М. В. Целесообразность в уголовном праве / М. В. Бавсун. – М.: РГБ, 2003 – С. 80; Зелинский А. Ф. Осознаваемое и неосознаваемое в преступном поведении / А. Ф. Зелинский. – Х., 1986. – С. 45; Нерсесян В. А. Неосторожная вина: проблемы и решения / В. А. Нерсесян // Государство и право. – 2000. – № 4. – С. 64; Познышев С. В. Основные начала науки уголовного права / С. В. Познышев. – М., 1912. – С. 265.

<sup>2</sup> Науково-практичний коментар до Кримінального кодексу України: У 2 т. – Т. 1 / За заг. ред. П. П. Андрушка, В. Г. Гончаренка, С. В. Фесенка. – 3-тє вид., перероб. та доп. – К.: Алерта; КНТ; Центр учбової літератури, 2009. – 624 с. – С. 74.

<sup>3</sup> Иоффе О. С. Вина и ответственность по советскому праву / О. С. Иоффе // Сов.гос-во и право. – 1972. – № 9 – С. 42.

<sup>4</sup> Философский энциклопедический словарь. – М., 1989. – С. 730.

<sup>5</sup> Даль В. Толковый словарь / В. Даль. – СПб., 1989. – Т. 4. – С. 578.

<sup>6</sup> Казакевич Т. А. Целесообразность и цель в общественном развитии / Т. А. Казакевич // Вестник Ленингр. ун-та. – 1963. – № 23. – С. 52–63.

<sup>7</sup> Борзенко А. В. Проблема цели в общественном развитии / А. В. Борзенко. – М., 1963. – С. 9.

<sup>8</sup> Асеев В. Г. Мотивация поведения и формирование личности / В. Г. Асеев. – М., 1976. – С. 15.

<sup>9</sup> Юрчук В. В. Современный словарь по психологии / В. В. Юрчук. – Минск, 1998. – С. 735.

<sup>10</sup> Ломов Б. Ф. Методологические и теоретические проблемы психологии / Б. Ф. Ломов. – М., 1984. – С. 217.

<sup>11</sup> Общая теория государства и права / Под ред. М. Н. Марченко. – М., 1998. – С. 318.

<sup>12</sup> Афанасьева В. С. Теория права и государства / В. С. Афанасьева. – М., 1997. – С. 213.

<sup>13</sup> Бавсун М. В. Целесообразность в уголовном праве / М. В. Бавсун. – М.: РГБ, 2003 – С. 18.

### Резюме

У статті розглядається значення доцільності для науки кримінального права та проблема вини для призначення покарання, а також психічне ставлення особи до вчиненого нею суспільно небезпечного діяння.

**Ключові слова:** вина, доцільність, психічне ставлення, кримінальна відповідальність, необережна форма вини, усвідомлення, категорія права.

### Резюме

В статье рассматривается значение целесообразности для науки уголовного права и проблема вины для назначения наказания, а также психическое отношение лица к совершенному им общественно опасному деянию.

**Ключевые слова:** вина, целесообразность, психическое отношение, уголовная ответственность, неосторожная форма вины, осознание, категория права.

Summary

The article discusses the importance of appropriateness for the science of criminal law and the issue of guilt for sentencing as well as the mental attitude of a person to commit them to a socially dangerous act.

**Key words:** guilt, expedience, psychological relation, criminal responsibility, careless form of guilt, awareness, category of right.

Отримано 7.10.2011

**К. В. КЕРЛІЦ**

*Ксенія Володимирівна Керлиць, ад'юнкт  
Національної академії внутрішніх справ*

**ПРОБЛЕМИ ЗАКОНОДАВЧИХ ГАРАНТІЙ ДІЯЛЬНОСТІ СЛІДЧОГО  
ОРГАНІВ ВНУТРІШНІХ СПРАВ**

В умовах виходу нашої держави на орбіту євроінтеграційних процесів та виконання одного з основних завдань сьогодення, передбаченого Загальнодержавною програмою адаптації законодавства Європейського Союзу, а саме, гармонізації національної правової системи з сучасною європейською системою права<sup>1</sup>, виникає нагальна потреба у дослідженні сучасного стану та шляхів розвитку законодавства, регламентуючого діяльність органів досудового слідства, з метою посилення боротьби зі злочинністю, зміцнення законності і правопорядку. У зв'язку з розробкою проекту Кримінально-процесуального кодексу України актуальність даної проблеми зростає, а орієнтир на пошук шляхів вдосконалення зумовлює її практичну значущість для слідчої діяльності.

Не зважаючи на наявні дослідження провідних фахівців стосовно правової регламентації слідчої діяльності, зокрема, О. В. Бауліна, Ю. М. Грошевого, П. В. Коляди, В. Т. Маляренко, Б. В. Романюка, Р. Ю. Савонюка, В. М. Тертишника та інших, все ж таки окремі аспекти потребують перегляду у зв'язку з викликами нового часу та сучасним станом українського суспільства. Зокрема, відсутність законодавчих гарантій процесуальної незалежності і самостійності слідчих та чіткої регламентації досудового слідства, невизначеність місця слідчого апарату в системі правоохоронних органів та, відповідно, статусу слідчих. Наявна ситуація зумовлена необхідністю здійснення нового підходу до аналізу чинних законодавчих основ цієї специфічної діяльності, який дозволить виокремити позитивні та негативні сторони, а також здійснити збалансований підхід до реформування кримінального судочинства. Адже чіткість та ясність кримінально-процесуального закону, його узгодженість з іншими нормативно-правовими актами має велике значення для ефективної діяльності слідчого.

У рамках поставленої проблеми метою статті є визначення сучасного стану правової регламентації слідчої діяльності і окреслення окремих напрямків його удосконалення.

Значення діяльності слідчого ОВС (далі – слідчого) для досягнення мети кримінального судочинства не можна переоцінити, оскільки від його об'єктивного, повного та всебічного дослідження обставин справи, а також встановлення істини на стадії досудового слідства, значною мірою залежать законність і обґрунтованість судового рішення. На нього фактично покладена відповідальність за долю учасників процесу, при цьому, для захисту суспільства та держави від злочинності слідчий наділений правом застосування примусу, що стосується прав та свобод громадян<sup>2</sup>.

Процесуальна діяльність слідчого визначається Конституцією України, Кримінально-процесуальним кодексом України, іншими законами та нормативно-правовими актами України, чинними міжнародними договорами, які регулюють діяльність органів досудового слідства.

Норми Конституції України мають найвищу юридичну силу і є нормами прямої дії. Відповідно до цього все вітчизняне законодавство приймається на її основі, не є виключенням і кримінально-процесуальний кодекс України. Тим більше, як зазначає В. Т. Маляренко, що нині тільки Конституція в цілому відповідає положенням Конвенції про захист прав і основних свобод людини та інших міжнародних документів у цій галузі. Що стосується галузевого законодавства, зокрема, кримінально-процесуального, то воно ще не все переглянуто щодо його відповідності міжнародним документам і багато в чому суперечить інтересам захисту основних прав і свобод людини<sup>3</sup>.

Ця обставина зумовлена тим, що провадження у кримінальних справах здійснюється на основі чинного Кримінально-процесуального кодексу України, який був прийнятий 28 грудня 1960 р., тобто в державі з іншим державним устроєм та суспільним ладом. Тому у випадках суперечності норм застосовуваного закону нормам Основного Закону, а також у разі відсутності законодавчої урегульованості певних правовідносин, слідчим, при прийнятті рішень, безпосередньо застосовуються норми Конституції України.

Перехідними положеннями Конституції України, а саме п. 9 передбачено необхідність формування в Україні дієвої системи досудового слідства і введення в дію законів, які регулюватимуть її функціонування<sup>4</sup>.